

I za vrijeme prijašnje Jugoslavije bilo je u bosanskim novinama i drugim publikacijama podvojenosti u bilježenju naziva mjeseci u nadnevcima. Većina novina i časopisa bilježila je latinske nazive mjeseci, dok su hrvatske novine, časopisi i kalendari imali narodne nazive mjeseci.

Nakon oslobođenja gotovo da je tih naziva i nestalo. Od povremenih publikacija kalendar Hrvatskog kulturnog društva »Napredak«, za tri godine (1946—1948), koliko je ovo društvo postojalo, imao je latinske i narodne nazive mjeseci. Kalendar-almanah Preporoda (muslimanskog kulturnog društva, nastalog ujedinjenjem bivših muslimanskih kulturnih društava Gajreta i Narodne uzdanice) izašao je samo za 1946. godinu i nije imao narodnih naziva mjeseci.

»Takvim (astronomski kalendar) Vrhovnog islamskog starješinstva«, koji sastavlja i uređuje preko 30 godina profesor Muhamed Kantardžić, ima oboje nazive mjeseci, a isto tako i kalendar »Dobri pastir«, koji izdaje istoimeno udruženje katoličkih svećenika u Bosni i Hercegovini.

Iako je, koliko je dosad poznato, prvi put zapisano upravo u Bosni narodno ime jednoga mjeseca, čini se da će opet u Bosni najprije i iščeznuti upotreba njihova.

UTICAJ MJESTA AKCENTA NA TVORBU HIPOKORISTIKA NASTALIH OD LIČNIH IMENA

Milorad Dešić

Među riječima subjektivnog stava hipokoristici zauzimaju posebno mjesto. I to ne samo po tome što u imenicu od koje se izvode nose posebnu nijansu značenja, već i po tome što se tvore na jedan naročit način. Nasuprot ostalim imenicama, kod kojih se emocionalni nastavci obično dodaju punoj osnovi, hipokoristici najčešće postaju dodavanjem takvih nastavaka osnovi svedenoj na početni slog. Treba odmah napomenuti da u tome pogledu ima razlike među hipokoristicima. Oni koji vode porijeklo od ličnih imena zaslužuju posebnu pažnju. O njima će ovdje i biti govora.

Problem ličnih imena i prezimena, njihova etimologija, semantika i tvorba, prilično je star. Još je Maretić u radu »O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba« (Rad JA, 81, 82, 1886. g.) ukazao na potrebu i značaj izdanja jednog onomastikona (P. J. Šafarik je prikupljao onomastičku građu, ali smrt ga je spriječila da u potpunosti ostvari svoju zamisao). Maretić veli: »Ni u našoj dici, u našem tesaurusu t. j. u akademickom rječniku, ne nalazimo zabilježena sva (podvukao Maretić) naša narodna prezimena, a i gdje koje ime uzalud će čovjek tražiti u njemu« (op. cit. 81). Ova primjenba važi i za kasnija izdanja toga rječnika, kao i za ostale naše rječnike, osobito kad je riječ o hipokoristicima postalim od imena. Da je to

pitanje i danas aktualno, možemo vidjeti iz rasprave Pavla Rogića »Lična i porodična imena u jeziku (prinos proučavanju naše antroponimije)« (Rad JA, 303, 1955. g.). Pisac kaže: »Korisno bi stoga bilo pobilježiti lična imena kako se ona nalaze u pisanim spomenicima i u živom jeziku, i poredati ih prema tvorbi i podrijetlu« (212). »Proučavanje tih pitanja skopčano je kod nas s velikim poteškoćama, jer nemamo još onomastikona, tj. rječnika, koji bi obuhvatio sva naša imena i prezimena« (231). »Budući naš onomastikon treba da nam pruži geografsku raširenost porodičnih imena, tj. gdje su pojedina imena nastala, kuda su putovala i gdje se danas nalaze, a tek tada moći će se pristupiti njihovoj semantičkoj i etimološkoj obradi. Za našu kulturnu historiju takva je knjiga vrlo važna i potrebna« (231).

»Dva su načina za tvorbu imenica od dragosti: jedan stoji u tome, da se od temeljne riječi uzme samo prvi slog s jednim ili katkad sa dva konsonanta iza njega, pa se tome dodaju nastavci« (Maretić, Gramatika, 1931, 326). Tako se po Maretiću dobilo: Ánda (Anđelija), Júla (Julijána), Stána (Stànislava); — Milāk (Milosav); Mílan (Milosav, Milivoje); Káte (Katarina); Míleta; Đùrica; Ljùbiša, Stànisha; Jélka, Stòjka; Ársó (Arsènije), Gáv-ro (Gávriilo), Rádo (Ràdivoje, Ràdisav), Símo (Simèun); Míloje, Stànoje (Stànimir) (327).

»Drugi način za tvorbu hipokoristika stoji u tome, da se od temeljne riječi izostavi sve, što stoji iza prvoga vokala, tome se okrnjku dodaju konsonanti c, č, ć, h, j, k, l, š, pa tek iza tih konsonanata dolaze nastavci« (op. cit. 327). Maretićeви primjeri za ovo su: Áco (Aleksa), Dóca (Dorotija), Jéca (Jelisaveta); Gáca (Gavrilo), Káča (Katarina); Bécó (Berisav), Míćó (Mihailo ili Mitar); Deho, Raho; Bójo (Bogdan), Gájo (Gavrilo), Ràjāk (Radi-voje, Radisav); Đóko (Đordije), Jéka (Jelena), Sóka (Sofija); Vúle, Vùleta (Vukosav); Gášo (Gavrilo), Tóšo (Todor) (327, 328).

Ovo su dva najpoznatija načina tvorbe hipokoristika. Međutim, Maretić navodi još neke, znatno rjeđe slučajeve. »Sasma rijetko nalazimo i druge konsonante osim navedenih, i to takve, koji su jednaki prvome konsonantu okrnjka: máma (mati), nóna (noga), Sósá (Sofija)« (328). Od Pětar po njemu može biti: Péjo, Péko, Péco, Pětāk (bez r), Péro (bez t) (328).

U djelu »O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba« govori se o svemu opširnije. Ne samo što se iznosi ono što je prije toga rekao Đuro Daničić u članku »Srpska deminucija i augmentacija« (Glasnik Društva srbske slovesnosti, knj. XII) i ono što kasnije nalazimo u Gramatici, već se objašnjavaju i neki drugi, ne toliko česti načini tvorbe hipokoristika. Tako se navode slučajevi u kojima se prvi suglasnik okrnjene osnove jednači s nekim od suglasnika koji se dodaju takvoj osnovi (c, č, ć, h...). Primjer za to je i imenica Cico (Živko — Ži-c-o — Ci-c-o) (op. cit. 142). Maretić kaže: »Kada je tako narod stvorio Cico od Zico, pošao je i dalje, te je i u drugim imenima promijenio ž na c, premda ne nastaje reduplikacija. Tako mislim

da treba ime Civa (Novak.-pom.) dovoditi u svezu s imenom Živana (druk-čije Daničić u akad. rječniku; »Cíva, f. ime žensko, prije našega vremena. S. Novaković, pom. 112. može biti od ženskoga imena Josifa načinjenoga od muškoga Josif. isporedi Civić, Civuja«); isto će tako biti Civuja (Novak.-pom.) = *Živuja, Civić (prezime danas u Srbiji) = Živić. Moguće je, da je prezime Ciljović (rat 357) mjesto *Žiljović od imena Ciljo = *Žiljo, a to opet od Živan« (142).

Da li je ubjedljiva Maretićeva pretpostavka? Regresivna asimilacija suglasnika postoji, ali to ne znači da je njome sve riješeno. Zašto se ime Cico mora uvijek izvoditi iz Žico? Ono može nastati iz Tíco (od Tíca) ili iz nekog drugog hipokoristika (a možda i na neki sasvim drugi način). Bez pravih dokaza nemoguće je tačno odgovoriti šta je posrijedi u svakom konkretnom slučaju; ostaje nam samo da nagađamo. Ima mnogo pitanja u vezi sa nastankom imena i hipokoristika u našem jeziku, na njih nailazimo, kao što vidimo, već u samome početku izlaganja, a biće ih i docnije.

Hipokoristici naših složenih imena (za koje smo već čuli: Vule od Vukosav, Rado od Radisav, Stana od Stanislava) predstavljaju nešto posebno. Maretić ih poredi sa grčkim i utvrđuje veliku sličnost u tvorbi. Prije nego što pređe na riječi odmila, on nas informiše o sastavu imena složenica. Konstatuje da ima dosta riječi koje mogu stajati kao prvi i kao drugi dio složenice (Brativoj — Dragobrat, Ljubomir — Bogoljub, op. cit. 136) i »da se nalazi nekoliko imena, kojima se dijelovi mogu okrenuti, pak opet ostaje sasvim dobro ime, ako ne u nas, a ono u kojem drugom slovenskom jeziku« (Bratoljub — Ljubobrat, Dragoljub — Ljubidrag, Ljubosav — Slavoljub, Milorad — Radomil, Miroslav, — Slavomir, itd.) (136). Neke riječi dolaze samo na početku složenih imena (bijel, blag, bog, viši, jezd, kaz, sav, svet, čedo, čudo, itd.), dok su znatno rjeđe »takove riječi, koje se nalaze samo kao drugi dio u složenim imenima: drug, sila, srdo, (сръдѣце), strah, živ« (137). Hipokoristici se tvore od prvoga dijela složenice, a samo ponekad od drugoga. Na primjer: »Živko, Živo, Živan, Živoje itd. jesu ipokoristici prema složenicama: Boguživ ili Dabiživ, jer se riječ živ ne nalazi u složenicama nikada kao prvi dio. Imena opet Bogiša, Bogoje, Bogoš, Bogut itd. mogla su nastati samo od kojega između ovih složenih imena: Bogoljub, Bogomil, Bogomir, Bogosav, Boguživ, jer je riječ bog u složenicama svakad samo prvi dio. Napokon ipokoristici: Rado, Radoje, Radojica, Radun itd. mogu biti sami po sebi i od složenica: Radidrag, Radigost, Radobrat, Radomil, ali i od Dragorad, Milorad. Mi ćemo ipak reći, da su nastala od onih prvih, jer od drugoga dijela možemo reći za cijelo samo onda da nastaju ipokoristici, kada dotična riječ ne može stajati u prvom dijelu« (138). I pored toga, pisac kasnije dopušta da na primjer Darinka može biti i od Božidar i od Daroslav (118, II dio), Misletić i od Mislav i od Dobromisal (105, II), Mužić i od Crnomuž i od Mužbrat (111. II), Ranić od Hranisav ili od

Tihoran (112, II) (uporedi danas: Drago od Dragoslav i od Predrag, Dragi od Dragoslav i od Miodrag, Ljubo od Ljubomir i od Dragoljub). Maretić govori o još nekim načinima tvorbe, ali se na njima nećemo zadržavati.

Maretić ubraja u hipokoristike (u ovom radu, a i u Gramatici) i sljedeća imena: Radoje, Radun, Živan, Živko, Simo, Anđa, Stojan, Milan, Mileta, Stanoje, Rajak, itd. Međutim, potrebno je reći da su ona (i mnogā druga) odavno u pojedinim slučajevima prava imena (a hipokoristici možda samo po porijeklu).

Da li je tačna Maretićeva konstatacija da se riječi: drug, sila, srdo, strah, živ pojavljuju samo kao drugi dio složenih imena? Mjesto odgovora uporedićemo dva mišljenja, Maretićevo i Daničićevo, o imenu Strahinja. Maretić ga izvodi iz Ljutostrah (»O nar. imenima i prezim. u Hrvata i Srba«, 118, II), a Daničić »ne upravo od strah, nego od imena rečenijem načinom postaloga, ako i nije u običaju, od prve pole imena Strašimir« (Osnove«, 197). Dakle, u ovom primjeru riječ strah se nalazi na početku složenice. Ili, kako ćemo objasniti postanak složenih imena Živorad, Živodrag, Živomir, koja možemo čuti u Srbiji i u kojima je prvi dio riječ živ? Na kojem dijelu složenice je bio akcentat? Je li bila čvrsta veza među dijelovima složenog imena? S ovim u vezi je veliki broj pitanja koja se tiču složenih imena i imena uopšte, kao i hipokoristika, a koja bi mogla da budu predmet jedne ozbiljne studije.

Upoznali smo se sa najzanimljivijim i najčešćim načinima tvorbe hipokoristika u našem jeziku. Pozabavićemo se sada naročitom grupom imena odmila, onom koja je nastala pod uticajem akcenta.

Zna se da akcenti i dužine mogu biti diferencijalni momenti u našem jeziku (kao u njemačkom, ruskom i drugim). Njima se ponekad razlikuju riječi po obliku ili po značenju, tako da se na osnovu mjesta akcenta ili intonacije i kvantiteta zaključuje o kojem značenju ili obliku riječi se radi. Kod imenica, na primjer, imamo: grād — grād, pās — pās; pōlja (gen. jedn.) — pōlja (nom.-akuz.-vok. množ.), rādu (dat. jedn.) — rádu (lok. jedn.); kod pridjeva: vēsela (neodređ. vid) — vēsēla (određ. vid), mlādē (neodređ. vid) — mlādē (određ. vid); kod glagola: držah (aorist) — držāh (imperfekta), nōsi (prezent) — nōsi (imperativ), plākati (neprelazni) — plākati (prelazni), pōgledati (svršeni) — pōglēdati (učestali), ili na primjer: mālō (prilog) — mālō (pridjev), Rāde (imenica) — rādē (glagol), Rāđen (imenica) — rāđen (glag. trpni pridjev), slōbodan (pridjev) — Slobōdan (imenica), itd.

Akcentat je katkad i znak imenice subjektivnog stava. Maretić u svojoj Gramatici (326) veli: »Ima primjera, gdje hipokoristična imenica nije pokraćena, već je sam taj akcent znak, da je hipokoristična, ágo, bēgo, bráto, glúho, pópo, kráva, od ága, bēg, brāt, glúh, pōp, kráva.« To se najbolje vidi kod imena. U RJA za ženska imena Lūja i Lúja kaže se da je prvo

augmentativno, a drugo hipokoristično od Luidā, da ime Mānda »treba shvatiti kao augmentativ prema 1. Mānda, isporodi Kāta i Kāta, itd.«. U članku »Srpska deminucija i augmentacija« (498) Daničić iznosi i ovo:

»Kontrakcijom postaju augmentativi:

kao deminutivi, samo što im vokal postaje kratak: bīka (bīk), tako je od ljūdi, koje se govori samo u množini, augmentativ za jedno čeljade: ljūda; taki augmentativi mislim da su imena: Māra, Rūža, Sāva, Đūka, prema Māra, Rūža, Sāva, Đūka; mnoga imena mislim da mogu ovako biti augmentativi.« Naravno da Daničićevi deminutivi označavaju nekad hipokoristike, a augmentativi (koji su danas vjerovatno rijetki) možda pejorative. Današnja deminutivno-hipokoristična imena Đūrica, Jōvica, Pērica i druga slična u nekim narodnim govorima (na primjer Bosanskoj krajini) postaju prezirna kad izmijene akcentat: Đūrica, Jōvica, Pērica.

U izvjesnim slučajevima mjesto akcenta utiče na tvorbu hipokoristika. Ali da bismo to bolje razumjeli, prethodno ćemo ukazati na one osobine akcenta koje stoje u vezi s tim.

Akcentom se ističe određeni slog u riječi ili riječ u rečenici. Te govorne jedinice se razlikuju od ostalih jačom artikulacijom i višom intonacijom, pa se zato nenaglašeni slogovi i nenaglašene riječi izgovaraju sa manje energije i sa nižim tonom. Akcentovani slogovi se uvijek izgovaraju preciznije nego neakcentovani. U našim narodnim govorima postoji dosta potvrda da nenaglašeni slogovi lakše podliježu uticaju raznih glasovnih promjena. Pri tome se ne smije zaboraviti da i početak riječi igra vrlo važnu ulogu. On je obično čvrst, teže se mijenja, dok je svršetak riječi podložniji glasovnim promjenama, jer je energija onoga koji govori na izmaku i ton je niži.

Zahvaljujući navedenim svojstvima akcentovane riječi i akcentovanog sloga nije teško pogoditi jedan od uzroka skraćivanja rečenica i riječi. Mirna izjava, u stvari rečenica »Pomozite mi, ljudi, jer će mi požar uništiti kuću« glasi u emfazi kao jedna jedina riječ »Požar!« (koja u sebi sadrži prethodnu rečenicu), pored ostalog zato što je ta riječ u određenom trenutku najvažnija, te je treba istaći i izgovoriti jačim i višim glasom. Pozdrav »dobro jutro« čuje se u narodnom govoru kao jedna riječ s jednim akcentom »dobròjutro«, pa čak i »bròjutro«, gdje se prvi, neakcentovani slog gubi pred drugim, akcentovanim. Ili, uporedimo riječi Itālija i Italijān. Šta nam pada u oči? Početni vokal *i* je u prvom slučaju naglašen, u drugome nije. Baš zbog toga što je nenaglašen, taj se vokal gubi i dobivamo vrlo rašireni oblik Talijan. U člancima i raspravama o književnosti i umjetnosti može se sresti »izam«, riječ skoro samostalna i promjenljiva (na primjer: ta epoha je obilovala »izmima«). »Izam« je nastalo od impresionizam, ekspresionizam, egzistencijalizam, futurizam, fovizam i od drugih imena književnih i umjetničkih pravaca sa tim završetkom. Najvažniji razlog nastanka je svakako

taj što se »izam« svuda pojavljuje kao drugi dio koji se više puta ponavlja, ali i činjenica da akcenat uvijek pada na »izam« mogla je imati izvjesnog značaja.

Slično primjerima »Požar!« i »'brojutro« koji su postali skraćivanjem (u vezi s akcentom) i koji su emocionalno obojeni, tvore se katkad skraćivanjem imenâ hipokoristici, koji su takođe emocionalnog karaktera (upotrebljavaju se u tepanju, i uopšte da se izrazi bliskost, prijateljstvo, poštovanje prema nekome). Umjesto da se, kao u većine hipokoristika, uzima početni slog sa narednim suglasnikom ili kojim drugim, ovdje je osnova izvedene riječi naglašeni (ali ne prvi) slog dužeg imena. Prije nego što iznesemo primjere, učinimo nekoliko napomena.

Ranije isticane teškoće nije bilo moguće ni sada zaobići: mnogi hipokoristici nijesu zabilježeni u rječnicima, a u opisima naših narodnih govora lična imena se obično pominju samo ukoliko su zanimljiva po svojoj deklinaciji. Maretić je dao veliki doprinos u rasvjetljavanju tog problema, ali i njegova objašnjenja su ponekad nesigurna, neubjedljiva ili zahtijevaju ispravke i dopune (on, na primjer, nije obrađivao muslimanska imena, iako su u upotrebi na prilično velikoj teritoriji srpskohrvatskog jezika). Zbog svega toga ovdje ćemo se uglavnom osloniti na rezultate usmenog ispitivanja lica iz raznih krajeva. Dobiveni podaci su nepotpuni, na osnovu njih se ne može stvoriti ni približno jasna slika tvorbe hipokoristika u pojedinim krajevima srpskohrvatskog govornog područja, ali oni su vrlo zanimljivi. Još jedna napomena: da se ne bi imena i od njih nastali hipokoristici ponavljali, pišaćemo ih samo sa jednim nominativnim nastavkom i sa jednim akcentom (na nekom području ili u nekoj sredini može biti drugi nastavak i kvantitetom i kvalitetom drukčiji akcenat: Bódo — Bóda, Sàša — Sàša).

Počecemo od sljedećih hipokoristika: »Lîza, f. ime žensko, tal. Lisa (hip. Elizabetta)« (RJA), tj. od Elizàbeta; »Lóne, f. ime žensko (hip. Eleò-nora; moj akcenat). — Oblik je dubrovački mj. Lóna« (RJA); Tá-k-a, Tána. Tá-c-a (Athanasius, tj. Atanàsije — u Maretićevom radu »O imen. i prez. u Hrv. i Srba«, str. 85, II — moj akcenat); Dîle (Danílo), Kína (Kristína), Mîsa (Milisav), Mòsa (Miròslava), Ròska (Jevrosîma)* — čuju se danas u Srbiji! Gína (Angelína — u Srbiji, a sreće se i u drugim krajevima), Grèta (Margarèta — po saopštenju jednog Sremca), Mèta (Margarèta — po saopštenju jednog Banjalučanina).

Zapažamo da akcenat imena (koji je na drugom ili trećem slogu) utiče na tvorbu hipokoristika na dva načina, pa se uzima 1. početak riječi bez početnog vokala (nekad se izostavlja prvi slog sa suglasnikom na kraju) (Lîza — Elizàbeta, Tána — Atanàsije, Ròska — Jevrosîma), 2. početni ili njemu bliz suglasnik i dodaje mu se naglašeni vokal (ili slog) iza kojeg je suglasnik (Kína — Kristína, Gína — Angelína, Grèta — Margarèta).

* Akcenti se bilježe prema narodnom izgovoru.

Druga grupa primjera je mnogo veća:

Vânka (Elezović u »Rječniku kosovsko-metohijskog dijalekta«: »ž. ime (Pěć), biće hipokor. od Jovânka« (moj akcent), Věra (Olivěra — drugo je ime Vera), Gága, Gàgica (Dragàna), Géna (Evgèniija), Gile (Dragiša, kod Elezovića stoji da je hipokor. od Gligòrije), Gíša (Dragiša), Góle (Dragòslav, može Góle od Gójko), Gòma (Bogòmir), Gósa (Dragòslav), Góša (Dragòslav, u Broz-Ivekovićevom rječniku se pretpostavlja da je Góšo možda hipokor. od Godomir, Gojislav), Dîna (Milàdin, Miladîna, Miladînu; kod Elezovića Dîna hipokor. od Kostadîna (moj akcent), kod Maretića pri kraju rada »O nar. imen. i prez. u Hrvata i Srba«, 153, 154, II: »Kadšto se od drugoga dijela ipokoristika načini ime. Tako mislim, da su nastala ova imena: Dena (fem.; akad. rječn.), *Denac, Denčić (kao prezime: rat. 365), Denić (kao prezime: akad. rječn.), Denko (akad. rječn.), *Deno, Denović (akad. rječn.). Isporedi Raden, Mladen itd. Tako će biti i: Dina (masc. akad. rječn.), Dinica (Danič. rječn.), *Dinul, Dinulović (danas). Isporedi: Miladin, Stojadin itd.« — Maretić ne objašnjava zbog čega je došlo do skraćivanja navedenih hipokoristika (danas imena), ali se može pretpostaviti da je posrijedi uticaj akcenta: Mlâden, Mladèna, , Mladènu; Stojàdin, Stojadîna, Stojadînu), Dînko (Milàdin, Miladîna, Miladînu; u RJA i Broz-Ivekovićevom rječniku to je hipokor. od Dominik: Dinko Zlatarić, Dinko Ranjina), Dîsa, Dîsko (Vladîsav), Dóso (Radòslav), Žána (Božàna), Jána (Mirjána — kod Daničića u »Osnovama«, 69: »Jánja (osn. u Jana, u kojoj je opet sažeto Jovana)« — danas je Jana kao ime rašireno), Kòda (Nikòdije), Kóle (Nikòla, u RJA: »Kóla, m. ime rašireno), Kòda (Nikòdije), Kóle (Nikòla, u RJA: »Kóla, m. ime muško. — U naše vrijeme kao dem. Nikola (I. Pavlović), ali ne znam je li svagda i svud tako. — Od prije našega vremena. Kola. S. Novaković, pom. 70. Kola Kolakov. D. Avramović 249«, a za Kole: »U naše vrijeme. Kole Rašić iz Niša. M. Đ. Miličević, kralj. srb. 54«; kod Elezovića: »Kôla, Kôlê m. i., biće valjda hipokor. od Nikola« — međutim, danas je čest taj hipokor. i od Kosta, a i Maretić u radu »O nar. imen. i prez. u Hrv. i Srba«, 84. II: Ko-l-a (Novak. pom.) — Constantinus), Lânka (Milânka), Láno (Milân, Milána), Mémo (Staménko), Sára (Kosàra), Sído (Isîdor), Tímo (Vlastîmir, može i od Timòtije), Tîne (Milùtin, Milùtîna, Milutînu), Tóza (Svetòzar, kod Elezovića Tóza od Svetòzar), Šána (Dušánka), Šáne (Dušân, Dušána), Šîna (Milášin, Milašîna, Milašînu) — svi ovi hipokoristici čuju se u Srbiji, uglavnom u staroštokavskom i kosovsko-resavskom govoru; Bòban (Slobòdan, a može i drukčije u određenim slučajevima — upor. Maretićevo objašnjenje: »Dosta ima primjera, da koga zovu po kakoj životinji ili po kakoj biljci ili plodu njezinom. Tako npr. B o b a j a (ime muško u Daničićevu rječn.), B o b a l j, B o b a l j e v i ć, B o b a n, B o b a n i ć, B o b e, B o b e š i ć. Sva su ta imena izvedena od riječi b o b (podvukao Maretić), po kojoj mogu zvati gdjekoja čovjeka ili za to, što je

sitan kao zrno bobovo, ili što se hrani bobom ili poradi drugoga česa«, op. cit. 93), bóbo (Slobòdan, i od Božidar i drugih imena), Bóda (Slobòdan), Gita (Margita, Brigita), Dòka (Elezović upućuje na RJA gdje se kaže da je to hip. od Evdòkija (moj akcenat) i još: »Dolazi prije našeg vremena... »Doka. S. Novaković, pom. 60. Ciganka Doka. M. Đ. Milićević, let. već. 148. Dóka, žensko ime u Hrvatskoj krajini. V. Arsenijević«; kod Maretića Dó-k-a (fem.), Do-š-a prema Dobroslav, Dositheus, itd. (op. cit. 83, II) — danas može biti Dóka hip. i od Dòbrinka), Dôrka. (Novak. pom., po Maretiću, 145, II. od Theodora — vjerovatno prema Teodóra, ukoliko nije od Dorothea. jer Mar. izvodi Dorić iz Dorothea, Theodora, 110, II), Léna, Lénka (Jeléna, u RJA »Lénka, f. ime žensko izvedeno od Jelena. I. Pavlović«, kod Elezovića: »Léna, žensko ime, hipokor. od Jelèna), Lèta (Violèta), Lúto (Milùtin). Míta (Dimitrije, može i od Mítar), Sáveta (Jelísáveta, u Danič. »Osnovama«, 296: »Sávka (od Saveta mjesto Jelisaveta)«, kod Maretića drukčije, 105, II: *Saveta, Savetić (stari pisci I, str. VIII — Sabbas), Sànda (Aleksàndar, Aleksàndra, kod Maretića, 85, II, drukčije: Sá-ć-a (fem.), Sana (Novak. pom.), Sànda, »mislím, da je od: Sanda, a to od Rok-sanda. Daničić u Osnovama 239. misli, da je Saća isto što Savka« — Maretićevo objašnjenje je moguće jer je ime moglo nekad biti ovako naglašeno: Roksànda), Sáša (Aleksàndar), Sída (Persída, može i od Sidònija) — ovi hipokoristici nijesu ograničeni na jedno područje, već se čuju na znatno široj teritoriji, i ekavskoj i ijekavskoj; Bájka (Sabàheta), Màsa (Almasa), Míla (Amíla), Mína (Emína), Sájko (Musàib), Tíma (Fatíma), Tídža (Hatídža), Hámó (Muhámed), Híba (Mehíba), Hída (Vahída) — hipokoristici od muslimanskih imena.

Što se tiče tvorbe ovih hipokoristika, valja istaći da postoji potpuni paralelizam sa hipokoristicima koje navodi Maretić u Gramatici, samo što se uzima za osnovu ne početni slog već neki drugi, obavezno naglašen.

Korisno je napomenuti da se ne samo u našem nego i u drugim jezicima prilikom stvaranja hipokoristika izostavlja početni slog imena: u engleskom Liz od Elizabet, u italijanskom Liza od Elizabeta, u njemačkom Lenchen od Helena, Gretchen od Margareta. To se najbolje vidi u ruskom jeziku (Gramatika ruskog jezika Rad. Košutića, Beograd, 1950, str. 51), gdje pored Gríša, Gríšen'ka, Grínja (Grigórij), Míša, Míšen'ka (Miháil), Díma (Dimítrij), Níka (Nikoláj) i drugih, imamo: Líza, Lízočka, Lízan'ka (Elisavéta), Násta, Násten'ka (Anastasíja, Anastás'ja), Kátja, Kátén'ka, Katjúša (Ekaterína), Kólja, Kólečka (Nikoláj, Génja (Evgénij), Sáša, Sášén'ka (Aleksàndr), Mítja, Míten'ka (Dimítrij), Lèlja, Lèlečka, Léna (Eléna), Míla, Míločka (Ljudmíla).

Sličnih primjera ima u bugarskom, a možda i u drugim jezicima.

Da se vratimo na naše imenice odmila. Vidjeli smo da akcenat može uticati na njihovu tvorbu. Sad se postavljaju tri pitanja: 1. čime akcenat

utiče: kvantitetom, kvalitetom ili mjestom svojim, 2. kako objasniti taj uticaj, 3. odnos akcenta imena prema akcentu hipokoristika. Najprije ćemo odgovoriti na prvo pitanje. Ni kvantitet, ni kvalitet akcenta nije važan (Svetòzar — Tòza, Dušānka — Šāna, Margīta — Gīta, Muhāmed — Hāmo — iako su slogovi pod raznim akcentima, od njih je opet postao hipokoristik). Od presudnog značaja je mjesto akcenta, bez obzira na to da li je ono u osnovi, u nastavku, ili u kojem drugom dijelu imena (Slobòdan — Bòdo, Dragīša — Gīša, Dragòslav — Góša, Margīta — Gīta, Fatīma — Tīma, Persīda — Sīda). Objašnjenje drugoga pitanja nalazi se u ranijem izlaganju o osobinama akcentovanog sloga i emocionalnosti hipokoristika, samo što se tome može još dodati uticaj dječjeg govora. U pogledu odnosa akcenta imena i akcenta hipokoristika vlada u našim govorima šarenilo. Izgleda da ipak kod hipokoristika preovlađuje dugouzlazni, kojem može u imenu odgovarati svaki od četiri akcenta (zavisno od toga o kojem se imenu i o kojem govoru radi).

Poslije svega možemo kazati da se hipokoristici, uzimajući u obzir sve govore, najčešće tvore od početnog sloga imena (već smo govorili o početku riječi kao važnom faktoru u odvijanju glasovnih procesa). Ali, ima slučajeva u kojima se hipokoristici tvore pod uticajem mjesta akcenta. Toga ima ne samo u jednoj oblasti, u jednom govoru, već i u novoštokavskim i u staroštokavskim govorima. Tu naravno dolazi, zbog miješanja stanovništva, i do miješanja hipokoristika, pa se neki čuju i tamo gdje ih ne bismo nikako očekivali (Tòza se nekad nalazi i tamo gdje se izgovara Světòzar, na primjer u Vojvodini, Šāna gdje je Dušānka, na primjer u šumadijskom govoru). Ovako stvoreni hipokoristici (negdje su izgubili emocionalnost i prešli u prava imena) ne žive samo u narodnom govoru, već se pojavljuju i u djelima naših književnika, i u kulturnom životu uopšte (novine, radio, pozorište). Poznata je narodna pjesma »Šano dušo, Šano mori«, a poznata su i imena: Dušan Petrović Šane, Dragoslav Đorđević Goša (po tome i tvornica »Goša«), zatim Boda Marković (Beogradski režiser, u stvari Slobodan Marković). U ovu grupu možda spadaju i imena naših književnika? Tina Ujevića (prema Augustin, Augustína, Augustínu) i Vladislava Petkovića Disa (prema Vladislav). Dakle, u našem jeziku nijesu toliko rijetki hipokoristici imena koji su nastali pod uticajem mjesta akcenta.

LITERATURA

1. Đ. Daničić: »Srpska deminucija i augmentacija«, Glasnik Društva srbske sloves., XII.
2. T. Maretić: »O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba«, Rad JA, 81, 82.
3. T. Maretić: »Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika«, Zagreb 1931.
4. P. Rogić: »Lična i porodična imena u jeziku«, Rad JA, 303.
5. Rad. Košutić: »Gramatika ruskog jezika«, Beograd, 1950.
6. Rječnici.

OSVRTI

DVIJE NEPOTREBNE PROMJENE

1. Izvadak postaje izvod

Jedan je blagajnik primijetio da zagrebačke banke daju sada imaocima tekućih računa IZVOD, a sjeća se da je to prije bio IZVADAK. Pita da li su banke pogriješile što su *izvadak* promijenile u *izvod*. Odgovor može biti kratak, ali pogledajmo prije razloge.

Budući da još nemamo sustavno obrađenu tvorbu riječi našega jezika, ne možemo u svakoj prilici prosuditi kako je koja riječ izvedena. Tako ni za *izvadak* i *izvod* nemamo sve podatke da bismo njihovu tvorbu prikazali u potpunosti. Teško je naprećac reći da li je *izvod* izveden od *izvoditi* ili je obratno, da li je od *izvoditi* ili je od *izvesti*, ili od jednoga i drugoga. Ipak, jedno je sigurno: imenice *dovod*, *odvod*, *повод*, *пријевод*, *производ*, *провод*, *развод*, *спровод*, *увод* u tvorbenoj su vezi s glagolima *dovoditi*, *odvoditi*, *поводити*, *преводити*, *производити*, *проводити*, *разводити*, *спроводити*, *уводити*, odnosno *dovesti*, *odvesti*... Prema tome možemo sa sigurnošću reći da je imenica *izvod* u vezi s glagolom *izvoditi* (*izvesti*). *Izvadak* je izveden od glagola *izvaditi* kao *izlazak* od *izlaziti*, *dolazak* od *dolaziti*... Dakle s gledišta tvorbe dobra je i riječ *izvadak* i riječ *izvod*.

Drugo je njihovo značenje i primjena. Maretić u Jezičnom savjetniku kaže da je *izvadak*, njem. Auszug, dobra riječ, a kod *izvod* kaže samo da je *izvod* u značenju razlaganje, njem. Ausführung, germanizam. Lj. Stojanović, osvrćući se na spomenuti savjetnik smatra da je *izvadak* dobro ako je u cjelini izvađeno, a ako nije, onda treba reći *izvod* (v. NJ, IV, 277). Za tu razliku nema uporišta, osim djelomično u tadašnjoj praksi, ali mi o praksi baš i raspravljamo. Kad znamo da je *izvod* u vezi s glagolom *izvoditi* (*izvesti*), onda mu je i značenje najuže povezano sa značenjem toga glagola i pretpostavljamo da znači ono što se izvodi, ono što je izvedeno ili ono gdje se

što izvodi'. U Hrvatskoj je imao pretežno baš to značenje. Evo nekoliko potvrda iz građe Matice hrvatske: *U okolo mrke masline... dopiru sve do visokih gomila, po kojime se penje na izvode divlja loza i bršljan* (I. Čipiko). — *Skupina momaka, s repom djevojaka, zaselak, pjevaju u jednom tonu, a u dva glasa, za korak, i završavaju otkanjem. pa jedan protkiva izvodom za nastavak* (V. Kaleb). — *Kad bi tko tako umovao, onda bi se taj izvod logikom zvao* (V. Korajac). — *Da su tvrdjenja takvog filozofskog značenja i takve širine zakoniti izvodi iz fizičke nauke...* (Književna republika, 1924). — *Mi se na njegovim izvodima nećemo zadržavati* (V. Bakarić). — *... a nov sud, koji smo dobili iz premisa, zovemo izvod ili zaključak* (Večerina: Logika). Kako se dijelovi računa *ne izvode*, nego *vade* iz cjeline, to je spis s tim dijelom *izvadak*. Iстина, *izvod* se u spomenutom značenju ne upotrebljava često, ali to nije razlog da preuzme mjesto *izvatka* i tako ga potisne. *Izvadak* je po sustavu upravo na svom mjestu i ne može biti sumnje da mu u tom značenju treba dati prednost.

Banke su pogriješile još s jednoga gledišta. Do 1952. bio je samo *izvadak*. 1953. pojavili su se u Narodnoj banci novi obrasci s riječju *izvod*. Uz njih su se neko vrijeme upotrebljavali i stari, i tako *izvadak* kratko vrijeme živi uz *izvod*. S nestankom starih obrazaca nestalo je i *izvatka*. Gradska štedionica upotrebljava *izvadak* do početka 1958. Tada joj je ponestalo obrazaca i ona ih posuđuje, ili kupuje, od Narodne banke i dobiva — *izvod*. Zatim daje tiskati svoje, ali *izvadak* mijenja u *izvod*. Dakle i jedna i druga banka nepotrebno narušavaju tradiciju. Da su i obje riječi bile podjednako dobre, nije trebalo uzimati novu, a kamoli kad *izvod* po sustavu znači nešto drugo.

U upravnoj se službi upotrebljava *Izvod iz matične knjige rođenih*, *Izvod iz matične knjige vjenčanih*, *Izvod iz matične knjige umrljih*. Kad se već ne upotrebljava *rodni list*, *vjenčani list*, *smrtni list*, što bi bilo jednostavnije, tada mjesto *izvod* treba *izvadak*.